

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע כי תבוא תשפ"ה

חידוש מצוות ביכורים, היום!
הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך וישמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם: ... ונצטק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו ויבא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויזאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך" (דברים כו, א-יא).

ברור כי איננו יכולים לקיים בימינו את מצוות הבאת הביכורים מדאורייתא, העוסקת בהודאה על היציאה ממצרים אחרי מאתיים ועשר שנות גלות, אך אין זה פותר אותנו מלקיים את רוח המצווה, ולחפש דרכים להודות לקב"ה על כל הטוב אשר גמלנו וגומלנו בכל יום. אנחנו צריכים להודות לקב"ה על יציאה מבין המצרים של שעבוד נורא לאומות אכזריות לא פחות מן המצרים, במשך אלפיים שבע מאות שנים. מאז גלות עשרת השבטים - כשחברה ממלכת ישראל, רוב העם היהודי נמצא תחת שלטון של אומות קשות כמו האשורים, הבבלים, הפרסים, היוונים, הרומאים וירשיהם הנוצרים והמוסלמים, שרוב הזמן גם שלטו בארץ ישראל.

הקללה שהיא גם ברכה, התקיימה ב"הידור רב" בארץ ישראל: "והשפתי אני את הארץ ושממו עליה אביכם הישבים בה" וגם הפסוק הבא, שהוא רק קללה התקיים: "ואתכם אגזר בגוים והריתי אתריתם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה" (ויקרא כו, לב-לג).

גם אחרי מסעי הצלב, גירוש ספרד ופורטוגל ופרעות מסוגים שונים ומשונים, הגיעה הרעה הגדולה - שואת יהדות אירופה. ששה מיליון יהודים ובתוכם מיליון וחצי ילדים נטבחו ללא רחם. ריח המשרפות ועשן הארובות של אושוויץ, מיידנק ושאר מרכזי הרשע, עדיין עולה באפס של רבים.

יכול מאפר', התנער כלביא עם ישראל בארצו, ובנה בה מדינה יהודית לתפארת. זה לא קרה ביום אחד! שלש שנים אחרי השואה, נגד כל הסיכויים, הכריז דוד בן גוריון על הקמת המדינה. וצה"ל, בסייעתא דשמיא אדירה, ניצח את צבאות ערב, שכולם כאחד התנפלו על המדינה הצעירה וניסו לחסלה. מלחמת העצמאות הסתיימה בהרחבת גבולות המדינה מאילת ועד מטולה, הרבה יותר מגבולות החלוקה עליהם הסכים האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947. גבולות המדינה היו גם אז שבריריים והם הוגדרו, בצדק, על ידי רבים כ"גבולות אושוויץ". המצב הכלכלי היה גרוע, והונוהג משטר צנע, אף על פי כן ניתן לומר כי התקיים בנו: "וישמע ה' את קולנו ויבא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויזאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת".

המילה **מצרים** קיבלה משמעות של מיצר, "מן המצר קראתי י"ה" (תהלים קיח, ה).

שש מאות אלף אזרחי המדינה קלטו מספר עצום של עולים חדשים, חסרי כל, חלקם שורדי שואה וחלקם שורדי פרעות שנמלטו ממדינת ערב. תשע עשרה שנים מאוחר יותר צבאות מצרים, סוריה וירדן בתמיכת מדינות נוספות כמו עירק וסודן התנפלו שוב על מדינת ישראל, כפושעי מלחמה, הפגזו אזרחים וניסו לרצוח אלפים ורבבות. שוב, רק בעזרת שמיא לכוחות צה"ל שפעלו בגבורה, אפשר היה להכריז: "ענני במרחב י"ה" (שם). עם ישראל ברחבי העולם החסיר פעימה בלב לשמע הכרזת מח"ט חטיבת הצנחנים מוטה גור: "הר הבית בידנו". מדינת ישראל הלכה והתחזקה, גם הניסיון הנואל לחסלה ביום הכיפורים תשל"ד לא צלח. לאחר קרבות גבורה ומסירות נפש של רבים, בסייעתא דשמיא, המלחמה הסתיימה 70 ק"מ מקהיר ו 30 ק"מ מדמשק. מאז, במאמץ אדיר, ישראל הפכה לאחת המדינות הטובות והמובילות בעולם במדדי האושר, המדע, הטכנולוגיה, הרפואה ועוד.

מדינת ישראל הפכה גם למרכז תורני שלא היה כדוגמתו בשום דור.

חובה גדולה, לפחות משלוש בחינות, מוטלת על כולנו. א. להודות לקב"ה על כל הטוב הנפלא שעם ישראל קיבל אי פעם - מדינת ישראל. כך מופיע בפסוקים הקודמים בתהילים, ארבע פעמים "הודו לה' פי טוב פי לעולם חסדו". ב. להתאחד, לחפש את המשותף, להקשיב לרחשי לב של כל חלקי הציבור ולהתחשב בכולם. יחד נהיה הרבה יותר חזקים. יחד אמיני שכולל גם ויתורים איש לרעהו. יחד שמושג בהסכמה ולא בכפייה על חלק מהציבור. יחד שמושג בהצמדות לשביל הזהב ולא בנהיה אחרי "משאיות שן ומדוחים" (איכה ב, יד) של קיצוניים. ג. חובה גדולה מוטלת על כלל הציבור להיכנס תחת האלונקה ולשמור מפני אויבנו, על המתנה המיוחדת שקיבלנו מהקב"ה.

הרשו לי להציע בענווה כי גדולי התורה יקראו לכלל הציבור שבכל שנה, בין שבועות-עצרת לסוכות שמיני עצרת, כל אחד ואחת יביא לירושלים, "מעין ביכורים" לטובת החלקים החלשים של החברה: "הלוי והגר אשר בקרבך". מדי חודש יקבע יום בו תוכרז התרומה לעזרת הזקוקים לה. כך נזכה לקיים מעין 'מצוות ביכורים', גם אם עדיין אי אפשר לקיים אותה בשלמותה.

בתפילה לרפואה שלימה לפצועים, פדות לחטופים, נחמה משמיים למשפחות השכולות ולניצחון גדול במערכה.

[\(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב\)](#)

לעילוי זיכרונות

הרב משה מרדכי ארנייך
א' בניסן תשפ"ה

לע"נ הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד

הרב ד"ר ג'רי האכנוביץ י"ח באדר ב' תשפ"ב	פרופ' ישראל אהרני י"ד בכסלו תשפ"ג	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	הרב משה יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א
מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	הרב ראובן וחייה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	מר יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
הרב אשר וגבי סוזן וסרטייל ט' בכסלו / ט"ז אלול	ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	צפורה בת יונה דונייך ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	הרב יונה דונייך ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'
ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טובע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	הרב יעקב (ג'רי) פרנקל ט' בטבת תשפ"ב	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה

Eretz Hemdah

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 2 Bruriya St., Jerusalem

טל: 02-5371485 WWW.ERETZHEMDAH.ORG Tel: info@eretzhemdah.org

חמדת הברכות

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

פירות הקיץ המסופקים

בשלהי הקיץ¹ הקב"ה נותן לנו מתחת ידו הרחבה מפרי הארץ.

בהלכה ישנן מספר הבחנות בין פירות וירקות:

- לעניין **כלאים** – "שדך לא תזרע כלאיים". זרעים וירקות נאכלים בשנת הזריעה, ולכן עליהם חל איסור "לא תזרע", לעומת פירות מאילן שגדילתם רחוקה מהנטיעה, איסור כלאים אינו חל עליהם (ביחס לאילנות ישנה הלכה אחרת המתייחסת להרכבת האילן, אך זה חורג מהדיון שלנו).
- לעניין **ערלה** – "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו" – איסור ערלה חל רק על פירות הצומחים מנטיעה, ולא מירק.
- לעניין ברכה – על פירות מברכים 'בורא פרי העץ', ואילו על ירקות מברכים 'בורא פרי האדמה'.

מדברינו נשמע שישנה הבחנה פשוטה בין פירות, הגדלים מנטיעה, וירקות, הגדלים מזרעים. אך פירות רבים אינם נכנסים להגדרה ברורה זו, לכן הנושא דורש בירור וליבון.

בפתח הדברים נזכיר את ההשלכה המשמעותית ביותר לדברינו: אסור לאכול פירות ערלה. כלל. פרי שאנו מכריעים שהוא כלול בקבוצת הפירות, ולא הירקות, יהיה אסור מן התורה לאכול אותו בשלושת שנות הנטיעה הראשונות שלו. פירות אלו בשנים אלה אינם כשרים למאכל.

נתחיל לעיין בהגדרות השונות שנאמרו להבחנה בין פירות וירקות:

הגדרה ראשונה: גזע

בתוספתא כלאיים (פרק ג) מציעים את ההגדרה הבאה: מה שיש לו גזע הוא עץ, מה שאין לו גזע הוא ירק. ומהי ההגדרה של "גזע"? החלק הצומח מהשורשים שאינו מצמיח עלים, אלא מצמיח ענפים, ולאילו יש עלים ופירות. וכך פוסק הרמב"ם (הלכות כלאיים פרק ה הלכה כ).

נפקא מינה מעניינת להגדרה זאת היא ברכת הבננה.

בתשובת הגאונים (מוסאפיה סימן מה) מכריעים שברכת הבננה היא 'האדמה' לאור תוספתא זו. רבי אשתורי הפרחי (חכם ארץ ישראל מתקופת הראשונים, נפטר בשנת א'קט"ו) מתאר את הבננה באופן הבא:

העלין עולין לו מעיקרו, והוא גבוה מאד וכלו משרשו ולמעלה גלדי גלדי בצלים, ולעולם שתול על פלגי מים

הבננה גדלה באופן הבא: השורשים מחוברים לפקעת תת-קרקעית. הפקעת מפתחת עלים, המתלבשים אלו על אלו, בצורה של גבעול (בהתבוננות פשוטה זה עשוי להראות כמו גזע, אבל זה לא גזע, אלא גבעול). כאשר הגבעול מגיעה לשיא גובהו, הוא מפתח עלים, המתפתחים לבנות, ולאחר מכן העלים מתים. בדרך כלל במקביל להתייבשות של העלים הללו מתחילים עלים חדשים להתפתח מהפקעת. על פניו דרך גידול זו נשמעת בדיוק כדבר המתואר בתוספתא – העלים יוצאים מן העיקר, פעם אחר פעם. אמנם אין צורך בזריעה מחודשת (כמו בדגנים או ירקות אחרים), אך כל "עלה" יוצא מן העיקר מחדש ונותן את פריו. וכך פוסק בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רג סעיף ג).

דיון מעניין עלה ביחס לקני סוכר: הרמב"ם (הלכות ברכות פרק ח הלכה ה) מביא מחלוקת גאונים אם לברך 'העץ' או 'האדמה'. למעשה הוא דוחה את שתי האפשרויות, ופוסק שיש לברך על סוכר מקני סוכר 'שהכל', מפני שהוא אינו פרי.

אך לצורך הדיון הבה נבחן מה היה נכון לברך על קנה הסוכר:

כיצד גדל קנה הסוכר: לקני הסוכר יש בסיס, המשלח זרעי דשא לצדדיו, המוביל לצמיחה של גבעולים רבים מהבסיס. הגבעול צומח, ובתוכו הסוכר, עד שהוא נקצר או מתייבש, ולאחר מכן צומחים גבעולים חדשים. רבי אשתורי הפרחי אומר שדינו כדין הבננה.

הגדרה שנייה: הצמחת פירות נוספים

במסכת ברכות (דף מ ע"א) הגמרא אומרת שמברכים 'העץ' על מה שאם לוקחים את הפרי עדיין יש ענף שיצמיח פרי.

רש"י מבאר שהכוונה היא שאותו הענף יוציא פירות בשנה הבאה.

אך הרא"ש והריטב"א אומרים שהכוונה היא שירק הוא דבר שיש לזרוע מחדש בכל עונה.

נפקא מינה גדול ביניהם: לפי רש"י צמיח שענפיו מוציאים פירות פעם אחת הוא ירק. לפי הרא"ש והריטב"א, גם אם כל הענפים מתחלפים, אלא שנית צמיח להוציא פירות, הוא נחשב עץ.

(בהמשך נלמד שיש נפקא מינה, לדוגמא, לתותים, ששורשם נשאר בארץ במשך כל החורף, וחוזר ומוציא ענפים ופירות בקיץ).

בדברי הגאונים מצאנו שילובים שונים בין הקריטריונים:

בספר האשכול (הלכות ברכת מיני מזונות דף מד) אומר כך: גידול חדש מהשורשים אומר שאנו עוסקים בירק; היכולת של ענף להצמיח פירות חדשים היא אינדיקציה לכך שלפנינו פרי העץ. לא ברור איזה מהם הוא הקריטריון העיקרי.

הרא"ה נותן הגדרה מורכבת יותר, הקרובה לדברי הריטב"א (דבר שאינו מפתיע: הרא"ה היה אחד מרבותיו של הריטב"א). הוא אומר שמה שמתייבש בחורף וחוזר ומוציא עלים בענף הוא עץ, ומה שחוזר ומוציא מהשורש הוא ירק.

אחרי שביררנו מעט מהבסיס, בטורים הבאים נחدد את הקריטריונים ונלמד השלכות שונות לדיון.

¹ ולא בכדי – כנראה שהמילה "קיץ" קשורה לקטיף של פירות הקיץ, עיי"ש.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:			
שולמית בת לאה	ניר רפאל בן רחל ברכה	חנה בת אוריה	החיל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה
אוראל בן דליה	רות צפורה בת חנה	ישי בן מרים	טל שאול בן יפה
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	שמואל בן ברוריה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה
שלמה בן שולמית	עובדיה בן אסתר מלכה	נעם בן שלומית	משה בן רחל
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	משה בן אסתר חיה	חוה ראנלה בת פיילא
			רבקה בת שרה בלה
			מינדה לאה בת ליפשה

Texas, USA

טקסס, ארה"ב
תשרי תשס"ט

ראש השנה מתי נחגג יום אחד בלבד בארץ ישראל?

שאלה

האם הייתה תקופה שבה חגגו את ראש השנה יום אחד בארץ ישראל? האם זה נכון שבין תקופת הגמרא לתקופת הרי"ף כך היה המנהג בארץ ישראל?

תשובה

אכן, הייתה תקופה שבה נהגו בארץ ישראל לחגוג את ראש השנה יום אחד בלבד. לא ידוע לנו בוודאות מתי החלו לנהוג כך, אך ברור שמנהג זה התקיים לפחות עד ימי רב האי גאון, ואולי אף עד ימי הרי"ף או מעט אחריו (עד שפסיקתו של הרי"ף עצמו התקבלה בארץ ישראל, בהשפעת תלמידיו או תלמידי תלמידיו שהגיעו אליה), יש על כך עדויות מפורשות בדברי הגאונים והראשונים, והדבר נבע ממחלוקת הלכתית¹.

¹ במשנה (ראש השנה פ"ד מ"ד, ל ע"ב) נאמר: "בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום, פעם אחת ... התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה. ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה – נוהגין אותו היום קודש, (כדי שלא יזלזלו בו בשנים הבאות) ולמחר קודש, משחרב ביהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום". משנה זו עומדת ביסוד הדין של עשיית שני ימי ראש השנה בכל מקום, וזאת לא מספק, כמו ביום טוב שני של גלויות, אלא בגדר ודאי, שהרי ביום הראשון נהגו כיום טוב גם בשעה שכבר נודע בוודאות שקביעת החודש תהיה ביום השני, שכן העדים לא באו עד המנחה, וממילא אף מראש ידעו שיום זה יהיה קודש בוודאי (אם יבואו עדים עד המנחה) מדאורייתא, ואם אחר-כך מתקנת חכמים; וביום השני, באותן שנים שבהן נהגו בו, היינו בשנים שבהן באו עדים רק לאחר המנחה – הרי בגדר ודאי נהגו בו. מנהג ה"יומא אריכתא" נזכר בגמרא (ביצה ד ע"ב): "שני ימים טובים של גלויות, רב אמר: נולדה (ביצה) בזה מותרת בזה, שהרי ממה נפשך אחד מהם הוא חול וביצה שנולדה ביו"ט מותרת למחרתו – בחול, וכן ביצה שנולדה בחול מותרת ביו"ט... שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל דאמרי תרויהו: נולדה בזה אסורה בזה (שכן שניהם ודאי יום טוב, ואי אפשר לומר כאן שאחד מהם חול), דתנן: בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום".

עם זאת יש לציין שגם ללא קשר לתקנה של "נוהגין אותו היום קודש", היה צורך לכאורה לנהוג ראש השנה יומיים מספק ברוב ארץ ישראל כשם שנוהגים בשאר ימים טובים בחו"ל. שהרי הטעם שבארץ ישראל אין צריך לנהוג שני ימים טובים הוא משום שהשלוחים שהודיעו על מועד קידוש החודש הגיעו לכל ארץ ישראל עוד לפני החג, ואילו לגבי ראש השנה החל בר"ח, גם בארץ ישראל – בכל מקום המרוחק מבית הדין למעלה מתחום שבת, לא הייתה אפשרות לדעת במהלך היום הראשון של ראש השנה, אפילו לאחר המנחה, אם נקבע ר"ח (וראש השנה) היום, ואי הגעת השלוחים היא מחמת איסור תחומין, או שראש השנה כלל לא נקבע ליום זה, והיו מוכרחים לנהוג כל היום קודש מספק; וכן בתחילת היום השני, עד שיגיעו שלוחים שיאמרו שאתמול (היום הראשון) נקבע לראש השנה, או כל היום אם לא יגיעו השלוחים גם במהלך יום זה (מאחר שאכן יום זה הוא שנקבע לראש השנה).

על-פי זה פסק הרמב"ם (קידוש החודש פרק ה הל' ז): "יום טוב של ראש השנה, בזמן שהיו קובעין על הראיה היו רוב בני ארץ ישראל עושין אותו שני ימים טובים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בית דין את החדש, שאין השלוחין יוצאין ביום טוב". ובהלכה הבאה (ח, ועיין עוד במה שציין בקיצור בהלכות יום טוב פרק א הל' כא) ביאר את דין המשנה הנ"ל: "ולא עוד אלא אפילו בירושלם עצמה, שהוא מקום בית דין, פעמים רבות היו עושין יום טוב של ראש השנה שני ימים טובים, שאם לא באו עדים כל יום שלשים נוהגין היו באותו היום שמצפין לעדים קדש, ולמחר קדש".

לאחר חורבן הבית, כשתיקן ריב"ז לקבל עדות החודש כל היום, התבטל לכאורה הצורך בעשיית שני ימי ראש השנה בגדר ודאי, שהרי העובדה שנוהגים ביום הראשון כיום טוב (כל עוד לא באו עדים) היא משום שעדיין ייתכן שיבואו עדים, ויש כאן ספק. אין צורך בתקנה המחייבת לנהוג ביום זה כיום טוב אף כאשר ידוע כבר בוודאות שראש חודש ייקבע למחרת, שכן אין אפשרות שיוודע בוודאות שראש חודש ייקבע למחר עד סוף היום. משום כך אומרת הגמרא הנ"ל בביצה (ה ע"א): "אמר רבה: מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה [שנולדה ביום הראשון של ראש השנה] מותרת [בשני], דתנן: משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום. אמר ליה אביי: והא רב ושמואל דאמרי תרויהו ביצה אסורה! אמר ליה: אמינא לך אנא רבן יוחנן בן זכאי, ואת אמרת לי רב ושמואל! ולרב ושמואל קשיא מתניתין! לא קשיא, הא לן, והא להו. ורב יוסף אמר: אף מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה אסורה. מאי טעמא? הוי דבר שבמנין, וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתייר".

רש"י מפרש שם: "מתקנת ריב"ז – שהחזיר הדבר ליושנו, לקבל עדותן כל היום ולקדש היום – נמצא שאין בית דין עושין שני ימים [וכוונתו בגדר ודאי, כנ"ל, אלא שלפעמים ייתכן שיעשו את היום הראשון מספק, ולבסוף יעשו גם את השני בגדר ודאי, שכן לא יגיעו עדים כלל ביום הראשון]. והרחוקים העושים שני ימים – אינו אלא מספק, שאין יודעין אם נתקדש ביום שלשים או בשלשים ואחד, והרי הן כאשר יום טוב של גלויות, וביצה שנולדה בזה מותרת בזה ממה נפשך, דחד מיניהו חול. הא לן והא להו – לבני ארץ ישראל, שעושין יום אחד – מותרת, אבל לדידן בני גולה – אסורה, שהרי עדיין אנו עושין שני ימים, ועודנו כבתחילה מפני אותה תקנה ראשונה, לא מפני ספק, הלכך הואיל ולא פסקו מאצלנו משהתחלנו – אין להקל ולומר אין מנהגנו זה מפני תקנה ראשונה אלא מפני הספק, וביצה מותרת הא לא אמרינן, דכיון דלא פסקה אותה תקנה מאצלנו שנה אחת לעשות יום אחד – עדיין באיסורנו הראשונה עמדנו, להיותם כיום ארוך" (כלומר, בני ארץ ישראל עושים רק יום אחד, ובני הגולה עושים יומיים. ואף שכעת עושים זאת רק מספק, כאשר ימים טובים, מכל מקום דינם כאילו היו שני הימים בגדר ודאי, כיוון שמעולם לא פסקו לנהוג שני ימים (אף שהנימוק לכך השתנה), לכן לא נעקרה התקנה הראשונה.

בזמן הזה, כידוע, אין מקום להנהגת יום טוב שני מספק, שכן איננו מקדשים את החודש על-פי הראייה אלא על-פי חשבון קבוע וידוע מראש. עם זאת משיכדים אנו עלונו לנהוג בחו"ל דין יום טוב שני של גלויות, כמבואר בסוגיה (ביצה ד ע"ב) משום "הזהירו במנהג אבותיכם... זימנין דגזרה מלכות גזרה ואתא לקלקולי". כאן יש מקום לשאלה אם כך הדבר גם לגבי יום טוב שני של ראש השנה בארץ ישראל, או שלגבי יום טוב שני של ראש השנה, שתחילת תקנתו הייתה לנהוג בו בגדר ודאי, כפי שנתבאר, ותקנה זו נעקרה, שוב אין נוהגים אותו מספק אלא כאשר אכן קיים ספק, ולא שייך "הזהירו במנהג אבותיכם" כאשר אין ספק.

בשאלה זו נחלקו ראשונים. גם המנהג בארץ ישראל השתנה במשך הדורות. בתשובות הגאונים (תשובה ג' -מוסאפיה (ליק) סי' א, תשובות הגאונים החדשות – עמנואל (אופק) סי' קטז) מופיעה שאלה שנשאל רב האי: "ששאלתם, הא דאתמר שני ימים טובים של גלויות... יפרש לנו אדוננו מה זה הספק שנסתפק לרב אסי... כי מאחר שסוד העיבור בידיהם, איזה ספק ישאר? כי על כל אלו הספקות שאומר בכל מקום בשני ימים טובים, הרבה מחזיקים בהם עליו לנהוג בדריהם... ועוד... ראש השנה למה יעשה שנים, והתורה אמרה אחד? וכשאתה מונה ליום הכפורים אי אתה מונה אלא מן הראשון. ועוד עשו לו רבותינו מעלה ואמרו שני ימים של ראש השנה קדושה אחת, ואמר אדוננו כי בני ארץ ישראל תופסין ראש השנה שני ימים, ואנו רואין עד עתה אין תופסין אלא יום אחד. יפרש לנו אדוננו". כלומר: השואלים תמהים על עצם הנהגת שני ימים טובים של גלויות בזמן הזה, אך גם על הנהגת שני ימים טובים בראש השנה בכלל, והם מבארים שהמנהג בפועל בתקופתם בארץ ישראל היה לעשות רק יום אחד.

רב האי בתשובתו אומר שזו שאלת הגמרא הנ"ל: "והאידנא דידעין בקבועא דירחא, מ"ט קא עבדינן תרי יומי", "יש לדבר זה שתי תשובות": א. "פעמים שיהיה שמד שם, ויצטרכו לשנות ויתקלקל הדבר. וזהו שאמרנו זמנן דגזרי שמדא ומתקלקל מלתא". ב. הנהגת שני ימים טובים של גלויות, וכן שני ימי ראש השנה בארץ ישראל בכל מקום שאינו סמוך ל"בית הוועד", אינה רק מספק, אלא "כי הנביאים צוו את ישראל שבח"ל, ואין אנו יודעין אמתת עלת הדבר בודאי. ואף אין אנו יודעים כי בודאי סרה העילה, שזה הדבר תלוי בה כדי שנסיר אותה בסורה. והלכה מועתקת היא ממשה רבנו ע"ה מפי הגבורה, כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו... ואשר אמרנו בעבור בני ארץ ישראל בימים טובים של ראש השנה, כך אמרנו בדין הוא שיעשו כראשונים, ולא ישנו ממנהג אבותיהם נוחי נפש".

התשובה הראשונה היא תשובת הגמרא הנ"ל, ועליה מוסיף רב האי שלהנהגת שני ימים טובים ייתכנו טעמים נוספים הקיימים גם בזמן הזה, והנהגה זו היא ציוויה של הנביאים, שמקורו במסורת ממשה רבנו מפי הגבורה, היינו מעין הלכה למשה מסיני. יש לשים לב לכך שרב האי אינו רואה את המנהג שהיה בזמנו בארץ ישראל – כפי שתיאר השו"א – כמנהג לגיטימי, אלא כשינוי "ממנהג אבותיהם", ועל כן יש לעזבו ולחזור למנהג הקדום, היינו המנהג שהיה בזמן שקידשו את החודש על-פי הראייה.

כדעתו של רב האי פסקו הר"ף (ביצה ב ע"ב מדפי הר"ף), שמביא את סוגיית הגמרא הנ"ל: "מתקנת ריב"ז ואילך... לא קשיא, הא לן והא להו... מתקנת ריב"ז ואילך ביצה אסורה..." ומסכם: "ושמעתינן מיהא דבני א"י צריכי למעבד שני ימים טובים של ראש השנה", וכן הרמב"ם (קידוש החודש פרק ה הל' ח): "והואיל והיו עושין אותו שני ימים, ואפילו בזמן הראיה התקינו שיהיו עושין אפילו בני ארץ ישראל אותו תמיד שני ימים, בזמן הזה שקובעין על החשבון" וכן הרא"ש (ביצה פרק א סי' ד) שמצטט את דברי הר"ף "ושמע מנה דבני ארץ ישראל צריכין למיעבד שני ימים טובים של ראש השנה" ובהמשך הביא את תשובת רב האי גאון (ומציין שהשו"א הוא רבנו נסים גאון) ומסיים: "ונראה לי כדברי הרב אלפס... כדאמרין בשני ימים טובים של גלויות הזהירו במנהג אבותינו, דלמא גזרי גזירה ואתי לקלקולי. וזה הטעם עצמו שייך למימור בשני ימים טובים של ר"ה בארץ ישראל".

לעומתם, רבנו אפרים תלמידו של הר"ף חולק על כך, ולדעתו אין סיבה לעשות שני ימים טובים של ראש השנה בארץ ישראל בזמן הזה. לדבריו הסכים גם בעל "המאור", והוא אף מסתייע בשאלה שנשאל רב האי, שממנה עולה כנ"ל, שהמנהג בארץ ישראל היה לעשות רק יום אחד. בעל "המאור" אף טוען שמנהג זה נמשך גם לאחר תשובת רב האי, "וכן נהגו לעשות בא"י כל הדורות שהיו לפנינו עד עתה, חדשים מקרוב באו לשם מחכמי פרובינציאה והנהיגום לעשות שני ימים טובים בר"ה על פי הלכות הר"ף ז"ל".

בעל ה"מאור" מסביר: "שלא נאמרו דברי רבא (= שמחה הוכיח הר"ף כדבריו) אלא בזמן שהיו מקדשין ע"פ הראיה, אבל בדורות הללו, מאחר שהותקן סדר העיבור ע"פ המנהג שנהגו בדינו – הרי חזרה כל א"י להיות כבית הוועד, שאין להם ספק בקדושת היום, ואין חייבין לשמור כ"א יום אחד, בין בר"ה בין בשאר ימים טובים".

לבעלי שיטה זו ייתכן שיש לצרף את רש"י (ואולי אף את התוספות שם ה ע"א ד"ה הא לן, שהביאו את פירושו ולא השיגו עליו), שכתב כנ"ל: "הא לן והא להו – לבני ארץ ישראל, שעושין יום אחד" (כתבנו "ייתכן", שכן להלכה אין הדבר ברור. דברי רש"י הם בפירוש כדעתו של רבא, אך עדיין ייתכן שלהלכה יפסוק כרב יוסף, וכמסקנת רבא בהמשך הסוגיא (ה ע"ב): "מי לא מודה ריב"ז", והדבר תלוי אם לדעתו יש לפרש את דברי רבא כדרך שהבינו הר"ף וסיעתו, שמחמת שנים אלה שבאו בהן העדים מן המנהג ולמעלה התקינו לעשות תמיד שני ימים טובים, או שיש לפרש שרק באותן שנים אכן עושים שני ימים טובים, ועל שנים אלה אמר רבא שבהן "ביצה (שנולדה בזה) אסורה (בזה)" כמו לפני תקנת ריב"ז, אך בשנים שבהן אין הדבר כן "בני א"י עושין יחוס אחד", כאמור בדברי רבא (והרי בזמן הזה, שמקדשים את החודש על-פי חשבון ולא על-פי עדים – לעולם אינה קיימת המציאות של "באו עדים"). ייתכן שהם סוברים שלגבי בני ארץ ישראל אין לומר "הזהירו במנהג אבותיהם", משום שאין בה מנהג אחד לגבי כל החגים.

לגבי ארץ ישראל גם לא הייתה תקנה קבועה קדומה של הנהגת שני ימים טובים מספק, שהרי לגבי בית הוועד וסביבתו הייתה התקנה המקורית לנהוג שני ימי ראש השנה בשנים מסוימות בגדר ודאי, ובשנים אחרות נהגו רק יום אחד.

לפי ביאור זה עדיין יש צורך לבאר, לשיטתם, מדוע באמת יש להבחין בין ארץ ישראל לחו"ל, ולא בין בית הוועד וסביבתו לכל שאר ארץ ישראל וחו"ל כאחד, שהרי כנ"ל, טענת רב האי, הר"ף והרמב"ם הייתה שמאז ומתמיד היה דינה של שאר ארץ ישראל שווה לדין חו"ל לגבי ראש השנה. ההסבר לכך נמצא בדברי הרשב"א (חידושים, ביצה ה ע"ב) שכתב: "והרב רבינו אפרים ז"ל תלמידו השיב עליו... בזמן הזה דידעין בקביעא דירחא... חזרה להיותה כל ארץ ישראל כבית הוועד... ואף כן כתב בעל המאור... והרי כל ארץ ישראל כבית הוועד, שכל ארץ ישראל הייתה ראויה לקבל בו את העדים, שכל מקום שיהיה שם בית דין היו העדים הולכין". היינו, כיוון שלכל מקום בארץ ישראל ישנו פוטנציאל להיות "בית הוועד" (ובפועל נדד בית הוועד ממקום למקום, שהרי "עשר גלויות גלתה סנהדרין"), אין לראות בשום מקום בארץ ישראל מקום שיש בו תקנה ומנהג קבוע לעשות שני ימי ראש השנה מספק, ולכן בכל מקום שפועל אין ספק – יש לעשות יום אחד בלבד (למעשה פוסק גם הרשב"א כדעת הר"ף וסיעתו, ולא כדברי רבנו אפרים וה"מאור").

יש לציין גם את דברי המאירי (ביצה ד ע"ב), המצדד גם הוא בדעת הר"ף וסיעתו, ואף מביא את דעת החולקים וטוען כנגדם "ומ"מ איני רואה טעם לדבריהם אלא בירושלם, הא שאר כל ארץ ישראל הרי מספק היו עושין אותה", ומיישב טענה זו בדרך אחרת: "שהם אומרים שכל הארץ נגררת אחר ירושלם". ונציין שגם הרא"ש הנ"ל, וכן בעל ה"עיתור" ("עשרת הדיברות" יום טוב קלח ע"ב) הביאו את המחלוקת ופסקו כר"ף. ה"בית יוסף" (סי' תרא אות ב) הביא את המחלוקת (תוך ציטוט כל לשון הרא"ש הנ"ל), וסיים: "והרמב"ם בפרק ה מהלכות קידוש החדש (הל' ח) ובפרק א מהלכות יום טוב (הל' כא) כתב כדברי הר"ף, וכתב הרב המגיד (שם) יש חולקין ודברי ההלכות, ורבינו עיקר, וכן נוהגין היום אף בארץ ישראל לעשות שני ימים ראש השנה", היינו כך ההלכה למעשה, וכיום גם המנהג כך הוא, אף שבעבר לא נהגו כן.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הוועדה המייעצת לכרכים ד-ט:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

לע"י שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלביע סיון תשע"ט	לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמוחה סבג	לע"י גב' לורין הופמן ז"ל	לע"י חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלביע ז' בתשרי תשע"ה	לע"י סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלביע כ"ד בחשוון תשע"ח
לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת ה"ד				